

Любий друг

Частина перша

I

Узявши в касирки решту зі ста су, Жорж Дюруа попрямував до виходу з ресторану.

Від природи він мав ставну постать, ще й виправка колишнього унтер-офіцера давалася взнаки, отже, вирівнявся по-військовому й, недбайливо закрутивши вуса, скинув на запізнілих відвідувачів швидким, побіжним поглядом, одним із тих молодечих поглядів гарного хлопця, що падають прудко, як шуліка.

До нього підвели голови жінки – три молоденькі робітниці, вчителька музики, поважного віку, кепсько зачесана, неохайна, в пилявому капелюшкові й обсмиканій сукні, та дві міщанки з чоловіками, завсідниці цього шинку, де подають обіди з кількох страв за усталену ціну.

Вийшовши на вулицю, він на мить спинився, міркуючи, що далі робити. Було двадцять восьме червня, і до кінця місяця у нього в кишені лишилося рівно три франки сорок сантимів. Тобто два обіди без сніданків чи два сніданки без обідів – на вибір. Він подумав, що вранці поїсти коштує двадцять два су, а ввечері – тридцять, отже, якщо відмовитися від обідів, він виграє франк двадцять сантимів, тобто зможе двічі повечеряти хлібом з ковбасою й випити кілька склянок пива на бульварі. А то – найбільша витрата й найбільша втіха, яку він дозволяє собі вечорами. Жорж попрямував униз вулицею Нотр-Дам-де-Льорет.

Ішов він так, ніби й досі був у гусарській уніформі, – випнувши груди й розставляючи ноги, ніби щойно зліз із коня, грубо простував людною вулицею, зачіпаючи й штовхаючи перехожих, щоб не звертати з дороги. Доволі потертого циліндра він носив трохи набік і стукотів закаблуками по бруківці. Вигляд мав такий, немов завжди щось зневажав: перехожих, будинки, все місто, – від пихи солдата-красеня, який став цивільним.

Хоч костюм на ньому був і за шістдесят франків, він не втрачав, проте, якоїсь елегантності, у чомусь хвацької, підкресленої, утім елегантності. Високий, стрункий, білявий, певніш, трохи русявий

шатен, із закрученими вусами, що ніби пінилися на губі, ясними очима та маленькими зіницями, з кучерявим від природи волоссям, зачесаним з проділом посередині, він дуже нагадував героя-спокусника з бульварних романів.

Стояв той літній вечір, коли в Парижі нема чим дихати. Гаряче, як лазня, місто, здавалось, пітніло від нічної задухи. Гранітові пащі ринв дихали смородом, а з підвальних кухонь крізь низькі віконця на вулицю лився гідкий дух помиїв та кислої страви.

Швейцари в самих сорочках сиділи коло воріт верхи на солом'яних стільцях і палили люльки; перехожі важко ступали, голломозі, тримаючи капелюхи в руках.

Дійшовши до бульвару, Жорж Дюруа знову спинився, вагаючись. Йому хотілося піти на Єлисейські Поля до Булонського лісу й трохи подихати свіжим повітрям під деревами; та й ще одне бажання терзало його, бажання любовної зустрічі.

Як це станеться? Він не знав, але чекав уже три місяці щодня й щоночі. Правда, кілька разів завдяки принадній зовнішності й галантним манерам він уривав там і там дещицю кохання, але завжди сподівався більшого й кращого.

Кишені його були порожні, а кров кипіла, і він спалахував від кожного дотику повій, що шепотіли на розі вулиці: «Ходімо, красунчику?» – але йти за ними не смів, бо не міг заплатити; та й чекав він чогось іншого; інших поцілунків, не таких вульгарних.

Водночас він любив місця, що кишіли публічними жінками, їхні бали, кав'ярні та вулиці; любив штовхати їх ліктем, розмовляти з ними, казати їм «ти», дихати їхніми гострими пахощами й триматися коло них. Це були жінки – жриці кохання. Він не відчував до них зневаги, властивої жонатим чоловікам.

Він звернув до церкви св. Мадлени й пустився за млявою хвилю натовпу, знеможеного від задухи. Великі перелюднені кафе виступали аж на тротуар, осяваючи питущу публіку яскравим, різким світлом вітрини. Перед відвідувачами на чотирикутних і круглих столиках стояли склянки з різнобарвною, червоною, жовтою, зеленою та брунатною рідиною, а в карафках виблискували прозорі шматки льоду, що охолоджували прекрасну, прозору воду.

Дюруа стихив ходу, бо йому пересохло в горлі.

Його мучила пекуча спрага літнього вечора, і він думав про чарівне відчуття холодної рідини в роті. Та якщо він вип'є зараз хоча б дві склянки, прощай тоді завтра суха вечеря, а йому аж надто відомий був голодний час наприкінці місяця.

Він подумав: «Перечекаю до десятої, а потім вип'ю склянку в «Американському». Сто чортів. Як же пити хочеться!» — і дивився на людей, що пили коло столиків, на людей, що могли досхочу тамувати спрагу. Жорж ішов зухвало й весело повз кав'ярні, намагаючись визначити на око, за виглядом та одягом, скільки в кожного відвідувача при собі грошей. І гнів займався в ньому проти людей, що так спокійно сиділи. Якщо потрусити їхні кишені, знайдеш золото, срібло й дріб'язок. Кожен має в середньому щонайменше два луїдори, а їх у кафе добра сотня; сто разів по два луїдори буде чотири тисячі франків! Він пробурчав: «Свині!», все так само граційно вихиляючись. Якби зустрів когось із них в темному закутку, слово честі, скрутив би йому шию, не вагаючись, як робив із селянською птицею під час великих маневрів.

Він пригадав, як жив два роки в Африці та як притискав арабів на глухих південних фортах. Жорстока й весела усмішка пробігла по його губах, коли він згадав про одну розвагу, що коштувала життя трьом чоловікам з племені Улед-алан, а йому та його товаришам дала золота, два десятки курей, пару баранів, ще й сміху на півроку.

Винних не знайшли, та й не шукали, бо араба там вважають до певної міри за природну військову здобич.

У Парижі інша річ. Тут уже відверто не грабуватимеш, з шаблею при боці та револьвером у руці, як у далечині від цивільного правосуддя, на волі. В серці його ворушились усі інстинкти унтера, що допався до переможеного краю. Звичайно, він жалкував за двома роками, що пробув у пустелі. Шкода, що там не лишився! Але ж повертаючись, він сподівався на краще. А тепер... От тепер і маєш.

Він ворушив у роті язиком, приклацуючи, наче хотів переконатись, що його піднебіння справді сухе.

Довкола нього котилась виснажена, повільна юрба, і він думав усе про те саме: «Наволоч. У всіх цих йолопів є гроші в жилеті».

Він штовхав плечем перехожих і свистів веселі пісеньки. Чоловіки, яких він зачіпав, обертались до нього й бурчали; жінки казали: «От тварюка!»

Він пройшов повз Водевіль і спинився коло «Американського» кафе, міркуючи, чи не випити ту склянку, — так мучила його спрага. Але перш ніж зважитись, він глянув на годинника, що світився посеред вулиці. Чверть на десяту. Себе він знав: щойно перед ним з'явиться кухоль пива, він одразу ж його вип'є. А що тоді робити до одинадцятої?

Пішов. «Пройду до Мадлен і неквапно повернуся назад».

Дійшовши до рогу Оперної площі, він побачив грубенького молодика, чия постать видалась йому невиразно знайомою.

Він пішов за ним, перебираючи спогади й промовляючи пошепки:

— Де в чорта бачив я цього типа?

Він копирсався в думках, але пригадати не міг; аж зненацька, в дивних променях пам'яті, побачив цю людину худішою, молодшою, в гусарській уніформі. Він голосно скрикнув: «Це ж Форестье!» — і, прискоривши ходу, плеснув перехожого по плечу. Той обернувся, глянув і спитав:

— Що вам від мене треба, пане?

Дюруа засміявся:

— Не впізнаєш мене?

— Ні.

— Жорж Дюруа з шостого гусарського.

Форестье простягнув руки:

— А, друже! Як живеш?

— Добре, а ти?

— Ох, не дуже. Груди в мене тепер заслабкі. Кашляю шість місяців з дванадцяти через бронхіт, що схопив у Бужівалі, коли вертався в Париж, ще чотири роки тому.

— Це ж треба! А виглядаєш добре!

Форестье, взявши колишнього товариша під руку, розповів йому про свою хворобу, про лікування її, про думки та поради лікарів, про те, як важко їх дотримуватися з його прибутком. Йому казали жити взимку на півдні, а хіба ж він може це собі дозволити? Він одружений, журналіст із перспективами.

– Я керую політичним відділом у «Французькому житті», веду сенатські звіти в «Порятункові» та інколи ще даю літературну хроніку до «Планети». Уже вибився.

Дюруа здивовано дивився на Форест'є. Він дуже змінився, неабияк змужнів. Тепер у нього була хода, постава й костюм поважної, впевненої в собі людини, а черевце людини, що добре обідає. Колись Форест'є був худий, тонкий і гнучкий, легковажний гультай, жартун, заводіяка. За три роки Париж геть змінив його; він став грубенький, серйозний, і волосся на скронях вже де-не-де посивіло, хоча йому було тільки двадцять сім років.

Форест'є спитав:

– Куди ти йдеш?

Дюруа відповів:

– Нікуди, погуляю та й піду додому.

– Якщо хочеш, ходімо до «Французького життя», там коректуру треба проглянути. А потім разом вип'ємо по склянці.

– Гарзд.

Вони пішли, взявшись під руку, вільно й невимушено, як ходять шкільні товариші та полкові приятелі.

– Що ж робиш у Парижі? – спитав Форест'є.

Дюруа знизав плечима:

– З голодудохну, та й годі. Як відслужив у війську, схотілось приїхати сюди... щастя пошукати чи, певніш, щоб у Парижі пожити. А от уже півроку служу в конторі Північної залізниці за півтора тисячі франків на рік, та й усе.

Форест'є буркнув:

– Негусто.

– Знаю. Та як же мені, по-твоєму, вибитись? Я самотній, нікого не знаю і звернутися нема до кого. Бажання є, тільки засобів бракує.

Товариш оглянув його з голови до п'ят поглядом практичної людини, що зважає на можливості, й переконливо сказав:

– Розумієш, друже, тут усе залежить від нахабства. Хитрому тут легше стати міністром, ніж начальником контори. Треба брати, а не просити. Та якого ж біса ти не знайшов чогось кращого, ніж робота на залізниці?

Дюруа відповів:

– Скрізь шукав, та все марно. А тепер маю дещо на прикметі – пропонують навчати верхи їздити, працювати на Пелеренському манежі. Там, в усякому разі, матиму три тисячі франків.

Форестье урвав його:

– Не погоджуйся на це, хоч би й десять тисяч тобі давали. Так ти своє майбутнє занапастиш. У конторі тебе нікому не видно, ти можеш покинути її при нагоді й вибитися в люди. А якщо підеш в їздці, то вже кінець. Однаково, що маршалком у домі, де обідає весь Париж. Якщо вчитимеш їздити світських та їхніх синів, вони вже ніколи не вважатимуть тебе за рівню.

Він замовк, подумав трохи і спитав:

– Ти бакалавр?

– Ні, зрізався двічі.

– Нічого страшного, адже навчання ти закінчив. Коли говорять про Цицерона або Тіберія, розумієш приблизно, про кого мова?

– Так, приблизно.

– Добре, ніхто більшого й не знає, крім двох десятків дурнів, яким знання однаково ні до чого. Здаватися розумним зовсім не важко: треба уникати труднощів, обходити перешкоди та втирати іншим носа за допомогою словника. Люди ж дурні, як гуси, а нетямущі, як коропи.

Він говорив, як спокійний жартун, що знає життя, і всміхався, поглядаючи на юрбу. Але зненацька закашлявся, зупинився, чекаючи, коли мине напад, і вже не так бадьоро промовив:

– Хіба ж не прикро, що я ніяк не здихаюсь бронхіту? А ще ж літо. О, взимку конче поїду лікуватися до Ментони. Хай там що, слово честі, бо здоров'я – передусім.

На бульварі Пуасоньєр вони підійшли до великих заскленних дверей, до яких зсередини було приліплено розгорнуту газету. Якихось троє стояли, читаючи її.

Над дверима, неначе гасло, горів полум'ям великий напис: «Французьке життя». І перехожі, раптом з'являючись у його світлі, ясні й виразні, як удень, вже за мить зникали в темряві.

Форестье штовхнув двері.

– Заходь! – сказав він.